

VII. 3 майстерні художнього перекладу

Продовжуємо знайомити наших читачів з перекладом «Кентерберійських оповідок» Джеффри Чосера, що здійснений відомим українським перекладачем Максимом Стріхою. Цього разу їхній увазі пропонується Пролог та Оповідь Ченця із 3-го фрагменту поеми.

Джеффри Чосер

Кентерберійські оповідки

Пролог та Оповідь Ченця

Пролог до Ченцевої Оповіді

Товариш гідний наш, святий Чернець, Готовий був звернутись навпростець До Возного, але натомість чемно, Без жодних слів, що чути неприємно, Промовив до премудрої Жони:	1265
«Достойна пані, Бог вас борони! Неначе ви, я б теж міг розказати Щось, на глибокі вченості багате. Ви говорили добре, згідний я. Але дороги плинна течія	1270
Велить оповідати веселіше І, Господи прости, таки простіше, Бо мудрість – то для шкіл і для церков. Тож, якби втіху гурт у тім знайшов, Про возного оповідати стану.	1275

- Й, хоч слово се уже звучить погано, 1280
Я зможу все вам розказати так,
Нікого не образить щоб ніяк.
Бо возний завше никає усюди
І кличе перелюбників до суду,
Й за це його, бува, добряче б'ють». 1285
Господар мовив: «Се готові чуть,
Та добрий звичай прошу шанувати,
Ні в які суперечки не встрявати.
На сьому прошу повість починать!»
«Ну, – мовив Возний, – я хотів би знать, 1290
Який тут привід знайде він для сміху;
Як буде треба, відплачу на лихо!
Дізнається тоді відразу він,
Яка то честь, – чернечий взяти чин,
І скільки є різновидів обману, 1295
Властивих для його святого стану.
Із ним я поквітаюся за все!»
Господар мовив: «Годі вже про се!»
І до Ченця тоді: «Велебний брате,
Вас прошу вашу повість починати». 1300

Тут починається Ченцева оповідь

- «В моїх краях колись за давніх днів
Архідиякон правий суд чинив,
І йменням Церкви він карав сміливо
Тих, що стрибали в гречку нещасливо,
І звідників, і відьом він судив, 1305
І люд, який перелюбом грішив,
Чи тестаменти брався фальшувати,
Святих обрядів прагнув уникати,
Судив лихварство й святокупство теж;
Але карав суворо він без меж 1310
Тих, що розпусту мали за провину,
І тих, що не платили десятину.
Коли про сі провідував гріхи,

VII. 3 майстерні художнього перекладу

Судились винуватцям батоги; Тож ті, на кому числились несплати, Прежалісливо мусили співати. Бо, перш ніж кликав біскуп їх на суд, Архідиякон вже сповняв сей труд; Було в його то цілковитій владі Піддати винного пені й загляді. При ньому й возний був, – такий лайдак, Що другого не розшукать ніяк. Мов нишпорка, усе умів розвідать, Аби своєму пану те повідать. Він пощадити міг одного-двох, Аби на тім зловити двадцятьох. Хоча і був він на лихе завзятий, Про се не стану вам оповідати; Нехай обходить вад його вага, Кого та юрисдикція сяга, А ми ж усі, на щастя, поза нею».	1315
«Святий Петро! Жіноцтво за межею Ріки не підляга мені також», – Рік Возний, а Господар наш: «Ну що ж! Час оповідь уже розпочинати Й на Возного при тому не зважати; І наш не випробовувать терпець».	1320
«Сей злодій возний, – розпочав Чернець, – Ще й звідників мав кодло знамените, Щоб будь-якого сокола зловити, І знав від них усі новини він: Для нього в блуді не було новин! І, відомості вмівши так зібрати, Здобув собі він користі багато; Про статків джерело не відав пан. Хоча й невчений, возний мав талан Знайти, хто під погрозою лихою Готовий був ділитися грошвою І по усіх шинках його поїть. Так само Юда, нас Писання вчить,	1325
	1330
	1335
	1340
	1345
	1350

- Був злодієм, як злодієм був возний.
Тож пану збиток був з пені серйозний;
Скажу, щоб описать його дожин:
Був разом злодій, звідник, возний він!
Були також дівки у почті в нього; 1355
Для лицаря чи простака якого
Траплялася нагода согрішить, –
Про се довідувався він ту ж мить.
Отак він, спілку з дівкою уклавши,
Зловити на гарячому міг завше, 1360
Обом папір фальшивий показать,
Її – пустить, його – пограбувать.
При сьому рік: «Вам, друже, во спасення
Її я звідси вичищу імення.
Вам більше турбуватися не слід; 1365
Вас порятую від можливих бід».
Знав способів він вас в узді тримати,
Що ї за два роки не переказати.
Бо на сім світі жоден пес-гончак
Не вміє оленя догнати так, 1370
Як возний вмів розпусника накрити,
Коли той намірявся блуд чинити.
І, знаючи, що поживу принесе,
Він був у тому вправний над усе.
Так сталося: наш возний, як мисливий, 1375
Завжди шукаючи собі поживи,
Подався з позовом до удови,
Аби із неї витрусить грошви,
Її перед собою бачить: йомен бравий
До лісової під'їздить галяви. 1380
При ньому лук і стріли показні,
І весь він у зеленому сукні,
Лиш чорна оторочка капелюха.
«Мій пане, – возний рік, – вітаю зуха!»
«Добридень! – мовив йомен. – Я радий 1385
Товаришеві доброму завжди!
Сьогодні ще вам їхати далеко?»

VII. 3 майстерні художнього перекладу

- «Ні, – мовив возний, – в лісі небезпека;
Неподалік збиратиму пеню.
Зробивши так, належно я вчиню, 1390
Високому скоряючись наказу».
- «То бейліф ви?» «Так!» – возний мовив зразу;
Напевно, безліч мав на те причин
Стидатись, що насправді возний він.
А йомен: «*Depardieux!* Вітаю брата! 1395
Сам бейліф, радий бейліфа впізнати.
Ще й, бачите, чужий я в сих краях,
Тож вдячний, як покажете ви шлях.
Такому побратимству на відплату
Я маю вдома безліч срібла й злата; 1400
Коли ви завітаєте в наш край,
Все буде ваше, тільки забажай!»
- «О, *graunt mercy*, – рік возний, – за довіру».
Потисли руки й склали клятву щиру,
Що побратимами повік їм бутъ, 1405
І двоє разом рушили у путь.
І возний, повен запалу такого,
Як повен птах сорокопуд лихого,
Про все його спішиться розпитать:
«О, братику, хотів би певно знать, 1410
У бік який іти до твого краю?
Тут йомен мову чемну починає:
«Мій брате, се в північній стороні,
Й тебе гостить ще випадє мені;
Тобі лишу я настанови, й змоги 1415
Уже не буде збитися з дороги!»
- «Ще, братику, – рік возний, – поки путь
Удвох верстаєм, краще як здобуть,
Як бейліф бейліфа, навчити прошу,
За праведні труди грошву хорошу. 1420
Назвати прошу спосіб, або й два,
Найшвидше як громадиться грошва;
По-братньому молю настановити!»
- А той: «Мій брате, ніде правди діти;

- Тому я щиро все повім тобі: 1425
Платня моя мізерна, далєбі.
Суворий пан, про мене він не дбає,
Зате роботи завжди вистачає;
Тож мусив би від голоду сконать,
Коли б не брав усе, що можуть дати. 1430
Чи силою беру, а чи обманом,
Та з року в рік все більшим чуюсь паном.
Оце правдива розповідь моя».
- Промовив возний: «Так чиню і я:
Все підберу, – така у мене вдача, – 1435
Як річ не заважка й не загаряча.
Як нишком щось поцупить підвезе,
За те мене сумління не гризе.
Без здирництва мені би зле велося.
Хоча про се на сповіді й не йшлося, 1440
Сумління в шлунку жодного нема.
Святих отців нехай бере чума!
Нас Бог та Яків будуть захищати!
Але назви мені своє ім'я ти», –
Так возний мовив, і при сих словах 1445
Ліг йомуєнові посміх на губах:
«Тож знай, із ким звела тебе мандрівка:
Я – чорт, а пекло – то моя домівка.
А рушити у мандри вчув я тиск,
Аби собі здобути певний зиск. 1450
Щось десь урву, – така моя пожива.
Твоїх бо мандрів теж мета правдива
Така ж, а решта байдуже тобі.
Я на край світу рушу, щоб собі
В дорозі дещицю якусь урвати». 1455
- А возний: «Боже! Що ти кажеш, брате?
Мов йомуєнська постава вся твоя,
Ти ззовні чоловік, неначе я!
Якісь вам риси певні притаманні
У пеклі, у звичайнім вашім стані?» 1460
«Ні, звісно, в нас немає сталих рис;

VII. З майстерні художнього перекладу

Та я схотів – і плоттю мов обріс.
Все так зроблю, щоб ти в мені вбачав би
Людську подобу, чи подобу мавпи;
Чи б ангелом постав, коли схотів. 1465
Повір, немає в тому жодних див:
Штукар вошивий може обманути,
А я в мистецтві більше встиг сягнути».

«Чому ж, – рік возний, – на путі своїй
У різних ви подобах, не в одній?» 1470
«Бо перевага є в подобі тої,
Яку найбільш узгоджено з метою».

«А спонукає що до праці вас?»
«Мій любий пане возний, кожний час
То інше щось, – диявол так промовив. – 1475
Та день згаса, а вдалих досі ловів
Для мене ще сьогодні не було.
А саме лови – чорта ремесло,
А не якісь глибокі міркування;
Бо, брате мій, попри мої старання, 1480
Того твій ум убогий не збагне.
Та як про се ти вже спитав мене,
То знай, що часом ми – знаряддя Боже,
Через яке він втілить намір може;
У розмаїтті всіх Його створінь, 1485
Їх образів, і форм, і устремлінь
Нічого на земному видноколі
Не станеться супроти Його волі.
Ми часом біль, що крає, мов ножі,
Завдаємо лиш тілу, не душі, 1490
І в тому може бути Йов за свідка.
А часом бралися ми нищить швидко
Людині зразу й тіло й душу теж.
А часом нам дозволено без меж
Карати душу й не чіпати тіла, – 1495
І в кожному випадку все до діла.
Як муку з честю хтось перенесе,
Напевно душу тим свою спасе;

- І все те – попри нас, його спасіння –
То тільки власні віра і стремління. 1500
- І людям ми трапляємо у бран:
Над нами силу мав Святий Дунстан;
Сам мусив я апостолу служити».
- «Всю правду – возний рік – мені скажи ти:
Чи робите тіла свої земні 1505
Із первнів чотирьох?» – Сказав чорт: «Ні!
Уявності збираємо докупи,
Або ж, бува, вселяємося в трупи
І промовляємо із мертвих тіл,
Мов піднятий відьомством Самуїл. 1510
(Хоч: то не він був, – чую знов і знов я,
Але не лізу в нетрі богослов'я).
Без жартів знаю я одне: що ти
Побачиш, зазвичай які чорти,
Бо прийдеш ти в той край, мій любий брате, 1515
Про котрий взявся завчасу питати!
Тобі все власний досвід розповість,
Не кафедри шкільні, й не книжна вість,
Дійшла що від Вергілія старого
Й нового Данте. Та мерщій в дорогу! 1520
Бо буду я супутником твоїм,
Аж поки піде всяк шляхом своїм».
- «О ні, – рік возний, – не бувають такому!
Я ж бейліф, знаний краєві усьому,
І знаю: клятву треба берегти. 1525
Хоч виявився Сатаною ти,
Й надалі любому я вірний брату.
Наобіцяли щойно ми багато:
Що будемо єдині повсякчас.
Нехай же діло випробує нас: 1530
Ти свій збереш ужинок при дорозі,
А я – не пропущу свого по змозі,
Й, коли кому судився більший шмат,
Поділиться тоді із братом брат!»
- «Погоджуюся з гадкою такою», – 1535

VII. З майстерні художнього перекладу

Промовив чорт. І рушили обоє.
Коли було вже поруч місто те,
Де, возний вірив, здобич щедра жде,
То на дорозі бачать віз із сіном,
Що збочив у болото прикрим чином. 1540
А навкруг нього бігає візник,
Неначе жінка, сходячи на крик:
«Гнідий! Буланій! Втрапили в болото!
Хай візьме чорт вас, коли є охота!
Відколи я отут візникував, 1545
Халепи гіршої не зазнавав!
Хай чорт і сіно, й коні забирає!»
Подумав возний: «Скільки тут добра є!»
До місця чорта ближче він підвів
І в вухо там йому прошепотів: 1550
«Послухай, брате: нині ми щасливі!
Чи чуєш, що візник кричить у гніві?
І віз, і сіно, й коні віддає!
Бери мерщій, бо все воно – твоє».
«Ні, – мовив чорт, – не те на думці в нього! 1555
Не хоче він робить чогось такого.
Коли не віриш – візника спитай,
А як не хочеш – просто зачекай».
Візник ще підбатожив коні кволі,
І ті ступати почали поволі. 1560
«Гей, – він кричав, – Господь вам помагай,
А з Ним увесь Його небесний Рай!
Ти добре потягнув, мій коню сивий!
Святий Елігій, зглянься, милостивий!
Ви врешті витягнули віз з багна!» 1565
«Що, брате, пересвідчився сповна? –
Рік чорт. – І зовсім то не дивина є:
Одне говорить, інше в думці має.
Дорога далі стелеться пряма,
Мені в сім місці здобичі нема». 1570
Вони за місто щойно вийшли, знову
До друга возний розпочав промову:

«Тут, братику, – сказав, – живе стара,
В якої трохи знайдеться добра.
Тож має поділитися грошвою, 1575
Хоча б при тім схибнулася головою:
Бо інакше до суду притягну,
Хоч їй нема що ставити в вину.
Бо коли в сьому ти не можеш краї
Розжитися, я працювати маю».

1580

Постукав возний в двері удови:
«Гей, відьмо, вийди! Є тут хто живий?
Я чув: попи й ченці сюди вчашали!»
«Хто стука? – голос чується охлялий, –
Що пан ласкавий має на умі?» 1585
«Я маю, – каже, – позов на письмі;
Не хочеш ти відлученою бути,
То завтра слід тобі на суд прибути;
Архідиякон сам отак велить».

1590

«О ні, не хочу пана я гнівить,
Але багато днів я слабувала,
Ще й так, що навіть з ліжка не вставала.
Тож не дійти далеко так мені,
Бо досі в боці кольки вогняні.
Мені ви позов дайте, пане возний, 1595
І мій повіронець у час погрозний
Перед судом з'ясує все, що слід».

«Потрібен власний тільки твій прихід.
Або ж мені дванадцять пенсів плати
Давай, і спробую я все владнати. 1600
І не мені, а панові той гріш.
Не хочеш клопотів – плати скоріш
Дванадцять пенсів, і я в путь рушаю».

«Дванадцять пенсів! Діво Пресвятая! –
Вона гукнула. – Праведно жила 1605
Весь вік я, не чинила ближнім зла,
Та в домі ви не знайдете нічого.
Ви ж знаєте: стара я, ще й убога,
Тож згляньтесь на румовище старе!»

VII. З майстерні художнього перекладу

- «Ні, – мовив він, – диявол забере
Мене, коли ця пільга стане чинна!» 1610
«О горе! Свідок Бог, що я не винна!»
«Плати, – гукнув, – або грошві під стать
Нову пательню мушу я забрать!
Здавен той борг дістать не мав я змоги: 1615
Ти ж чоловіку наставляла роги?
За тебе я сплатив пеню тоді».
- «Ти брешеш, свідки в тому всі святі!
Ніколи досі – проклята хай буду! –
Не кликано було мене до суду! 1620
Й невірна я ніколи не була!
Тож хай диявольська пекельна мла
Бере тебе й мою пательню разом!»
- Вчув чорт, яким палким пойнята сказом,
Вона кляне, і запитав її: 1625
«О матінко, оці слова твої, –
Чи то насправді є твоє бажання?»
«Бери його негайно й без вагання,
З пательнею і всім, щоб начувавсь!»
- «Стара корово, так не домовлявсь! – 1630
Рік возний. – І тепер, аби купити
Для тебе вибачення цілковите,
Візьму й сорочки, й одіж поготів».
- «Ні, брате, – мовив чорт, – вгамуй свій гнів:
Пательня й ти уже мої по праву. 1635
Негайно в пекло рушим на виправу:
Про наш ти знаєш більше перехов,
Ніж університетський богослов!»
По сих словах схилився чорт до нього
І просто в пекло поволік небогу, 1640
Де є віддавна місце возним всім.
О Боже, що за образом своїм
Усіх створив нас, за гріхи помилуй
І возних стати добрими присилуй!
- Панове, оповісти міг би я 1645
Про возних злих пекельні житія

З Ісуса слів, Павла, та ще й Івана
І докторів, що їх вінчає шана.
Серця здригнуться ваші від тих мук,
Не передасть їх жоден людський звук; 1650
Я тисячу б міг зим оповідати
Про муки, пекло що на них багате.
Та, щоб не трапить у страшну глибінь,
Ісусу треба слать слова молінь,
Спокус диявольських слід уникати, 1655
І приклади повчальні пам'ятати.
Пильнує бо нас лев і день і ніч,
Спастись щоб чистому було невміч.
Тому добром нам серце слід вгорнути,
Щоб не потрапити в бісівські пути. 1660
Не має непоборних чорт спокус,
Бо захисник і лицар наш – Ісус!
Молімося ж, щоб возні всі прозріли,
Перш, ніж ухоплять їх пекельні сили».

На сьому кінець Ченцевій оповіді

Примітки

1302. Архідиякон – друга за рангом постать у єпархії після єпископа. Архідиякон головував у місцевих церковних судах, до юрисдикції яких належало покарання перелюбу, пияцтва, роботи у неділю й на свята, подружні конфлікти тощо. Оскільки архідиякон був водночас і обвинувачем, і суддею, у нього був широкий простір для отримання хабарів.

1303-1320. Перелічено типові справи, що належали до юрисдикції церковного суду.

1308. Йдеться про обов'язкові обряди й таїнства Церкви, такі, як хрещення, сповідь, причастя. Четвертий Латеранський собор у 1215 році встановив, що кожен християнин повинен сповідатися й причащатися щонайменше раз на рік.

VII. 3 майстерні художнього перекладу

1309. У Середні віки Церква забороняла лихварство (тому ним у містах промишляли юдеї), а також святокупство – продаж церковних посад за гроші.

1314. Церковний суд зазвичай накладав тілесні покарання, до яких часом додавалася й виплата пені.

1330. Жебрущі ордени (до одного з яких належить і оповідач-Чернець) безпосередньо підпорядковувалися Папі й не належали до юрисдикції місцевого єпископа.

1332-1333. На протилежному від Лондонського Сіті березі Темзи, в Савтверку, за часів Чосера проживали повії, які мали окрему юрисдикцію.

1350. Юді було доручено спільну грошову скриньку Христа й апостолів, і він із неї крав, бо «був злодієм» (див. Євангеліє від Івана, 12, 6).

1380. Йомен – вільна людина в середньовічній Англії (див. примітку до Загального прологу, 101).

1392-1394. Бейліф за часів Чосера – урядовець, який виконував доручення свого лорда.

1395. *Depardieux* – заради Бога (старофр.).

1403. *graunt mercy* – дуже дякую (старофр.)

1408. Птах сорокопуд наколює спійманих ним комах на шипи рослин; у Середньовіччі вірили, що саме це робить шипи отруйними.

1413. Диявола традиційно ототожнювали з північчю (пор. слова Люцифера: «вище за зірки Божі піднесу престіл мій і сяду на горі у зібранні богів на краю півночі», Книга Ісаї, 14, 13).

1443. Святий Яків – найперший мученик християнства. Його гробниця в Сантьяго (Іспанія) була і є місцем прощі.

1491. В біблійній Книзі Йова йдеться про те, як Сатана намовив Бога випробувати праведника Йова, наславши на нього низку нещасть.

1502. Згідно з давніми агіографіями, Святий Дунстан, архієпископ Кентерберійський у 960-988 роках, повелівав дияволами в різних личинах, зокрема й личинах ведмедів.

1503. Владу апостола Павла над демонами описано в Діях святих апостолів, 19, 11-16.

1510. Жінка-чаклунка з Ендора викликала цареві Саулу дух померлого пророка Самуїла, який напроорокував цареві поразку у боротьбі з Давидом (I книга Царств, 28, 7-25). У Середні віки була поширена думка про те, що насправді тут діяла нечиста сила.

1519-1520. Вергілій описав подорож до пекла в VI книзі своєї «Енеїди». Аналогічній подорожі присвячена й перша частина

«Божественної Комедії» Данте – «Пекло». Чосер познайомився з творами Данте, перебуваючи в Італії.

1564. Про Святого Елігія існувала легенда, начебто він відрубав коневі ногу, замінив підкову й повернув ногу на місце. Відтак його вважали покровителем коней.

1596. Повіренець міг виступати від імені свого клієнта в суді за його відсутності, обстоюючи його інтереси.

1604. Дві великі паляниці коштували за часів Чосера один пенс. Отже 12 пенсів були не астрономічною, але доволі великою сумою, за яку можна було прожити майже місяць.

1657-1658. Алюзія до Дев'ятого псалма: грішник «підстерігає у засідці, як лев у лігві своїй, щоб схопити бідного, хапає і тягне в сіті свої» (Книга Псалмів, 9, 30).

1661. «Вірний Бог, Який не попустить вам, щоб ви були спокушені більше, ніж можете» (Перше послання до коринтян святого апостола Павла, 10, 13).

*З середньоанглійської переклав
і примітки уклав Максим Стріха.*